

СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОСТІ У СПОРТСМЕНІВ РІЗНИХ ВИДІВ СПОРТУ

Мета. Визначити особливості прояву різних типів агресивності у спортсменів-єдиноборців та представників ігрових видів спорту. **Методи.** У дослідженні брали участь 115 студентів-спортсменів, з них: 62 юнаки та 53 представниці жіночої статі у віці 16-19 років, які залучені до тренувально-змагальної діяльності в єдиноборствах та спортивних іграх. Кваліфікація спортсменів: від Грозряду до майстра спорту України. Під час роботи використовували опитувальник Л.Г. Почебут для визначення різних типів агресивності. Обробку кількісних показників проводили за t-критерієм Стьюдента. **Результати.** Встановлені найбільш притаманні типи агресивності для студентів різної спортивної спеціалізації та не спортсменів: вербальна агресивність найбільш притаманна юнакам не спортсмена; фізична агресивність – юнакам, що спеціалізуються у спортивних іграх; предметна агресивність – дівчатам, що обрали для себе спортивні ігри; емоційна агресивність та самоагресія найбільш притаманна дівчатам, що спеціалізуються у єдиноборствах. **Висновок.** Серед юнаків найбільший бал загальної агресивності спостерігається у не спортсменів, а найменший – у спортсменів-єдиноборців. Серед дівчат найвищий бал загальної агресивності був зафіксований у спортсменок, які займаються ігровими видами спорту, найнижчий – у дівчат, що не займалися спортом. **Ключові слова:** типи агресивності, спортсмени, не спортсмени, єдиноборці, ігровики.

The purpose. To determine the features of the manifestation of different types of aggression in martial arts athletes and representatives of game sports. **Methods.** The study involved 115 student-athletes, including: 62 young men and 53 females aged 16-19 years, who are involved in training and competitive activities in martial arts and sports games. **Qualification of athletes:** from the I category to the master of sports of Ukraine. During the work, the questionnaire LG Pochebut was used to determine different types of aggression. Processing of quantitative indicators was performed according to Student's t-test. **Results.** The most typical types of aggression for students of different sports specializations and non-athletes are established: verbal aggression is most typical for young people who are not athletes; physical aggression - for young people who specialize in sports games; subject aggression - to girls who have chosen sports games for themselves; emotional aggression and self-aggression are most characteristic of girls who specialize in martial arts. **Conclusion.** Among young men, the highest score of general aggression is observed in non-athletes, and the lowest - in wrestlers. Among girls, the highest score of general aggression was recorded in athletes who play sports, the lowest - in girls who did not play sports.

Key words: types of aggression, athletes, non-athletes, wrestlers, players.

Постановка проблеми й аналіз результатів останніх досліджень. На сьогодні Україна знаходиться в стані затяжної політико-економічної трансформації і зовнішньої військової агресії. Такий політичний і соціально-економічний стан негативно відображається як на поведінці людей, так і на їх психологічному та фізичному здоров'ї. Відтак агресивну поведінку молодих людей можна зустріти просто на вулиці, в транспорті, у родині, при спілкуванні з однолітками, а також на спортивних майданчиках. Реалії сьогодення змушують педагогів, психологів, соціологів, юристів приділяти більше уваги проблемам агресії у суспільстві, шукати шляхи її корекції.

Вивчення агресивності студентської молоді Лапій Х.О., Марковець Л.М. [4] називають актуальним напрямком досліджень, оскільки покоління цього віку є найбільш динамічною часткою суспільства. Деякі дослідники [11] зазначають, що агресивні дії у юнацькому віці, можуть виступати засобом сублімації енергії.

Як вказує Ю.М. Орлов [10] емоційний тиск, який відчувають на собі підлітки та юнаки з боку дорослих людей, та одночасна відсутність адекватних каналів для їх самореалізації, викликає агресивні установки та формують у юнаків запальність, дратівливість, а нерідко і ворожість.

Проблема агресивної поведінки молоді вивчена не достатньо добре. Багато досліджень на тему агресивності спортсменів провів М.Ф. Хорошуха [16-19]. У своїх роботах він описав результати багаторічних досліджень, які висвітлюють специфічність

впливу тренувальних навантажень різної спрямованості на прояв девіантної поведінки юних спортсменів. Дослідивши групу юних спортсменок, і порівнявши результати досліджень з результатами їх однолітків-юнаків, автор зробив висновок, що високий рівень агресивності виявляється у представників швидкісно-силових видів спорту; низький рівень агресивності – у спортсменів, що розвивають витривалість; середній рівень – у юнаків та дівчат, що не займаються спортом. Найвищий рівень агресивності зафіксований автором у боксерів і борців, а найнижчий у плавців.

Порівнявши ступінь агресивності представників східних та європейських єдиноборств, М.Ф. Хорошуха [17] дійшов висновку, що східне єдиноборство не несе агресії і може ефективно впливати на формування особистісних моральних і духовних якостей. У європейському єдиноборстві, на думку автора, потрібна спортивна злість та прояв сильних емоцій. Як наслідок, спортсмени-єдиноборці, набуваючи сміливості, цілеспрямованості та волі до перемоги частково втрачають емпатію та терпимість.

Аналіз основних видів агресії серед студентів закладів вищої освіти з фізичної культури виявив високий рівень агресивності у спортсменів, де існує жорсткий контакт. При цьому, у осіб чоловічої статі вищий індекс агресивності, а у жіночої – ворожості [1].

На думку Дроздова О.Ю., Скок М.А. [2] розвиток агресивності у юних спортсменів вимагає корекції тренувального процесу засобами управління психічними станами, зокрема, автогенного тренування.

Баклицька О.П. [1] і Томілов В.Н. [14] стверджують, що агресивність має тісний прямий зв'язок з рівнем спортивних досягнень, але зворотній – з індексом ворожості. Мойсеєва О.Є. [6] вважає, що дуже складно виявити соціальні причини, які викликають агресію. Не вивченим також залишається питання корекції агресивної поведінки і створення умов для її нейтралізації.

Вивчаючи феномен агресії серед спортсменів-гравців, О.О. Несен, Є.С. Харченко [8] вказують, що в умовах напруженої ігрової діяльності прояв агресивної поведінки спортсменів, у рамках існуючих правил змагань, є необхідним для досягнення певної переваги над суперником та ефективного виконання ігрових дій, однак, не кожен гравець може стримувати свою агресію у дозволеніх межах, що призводить до небажаних наслідків для команди. Несен О., Зелененко Н. [9] у своїх спостереженнях відмічають різницю між рівнем агресивності юнаків та дівчат, що спеціалізуються у спортивних іграх.

Треба пам'ятати, що спорт – це перш за все змагання, прагнення досягти найвищого результату, і часто під час вирішення поставленої мети, тренери та самі спортсмени не звертають увагу на власний психологічний стан, що може негативно відобразитися як на здоров'ї спортсменів, так і на результатах змагальної діяльності.

На думку багатьох дослідників [10, 11, 12, 14], агресивні дії можуть виступати як засобом досягнення значимої мети, так і способом психологічної розрядки, переключення з одного виду діяльності на інший, самореалізації та самоствердження.

Мета дослідження – визначити особливості прояву різних типів агресивності у спортсменів-єдиноборців та представників ігрових видів спорту.

Методи дослідження. У дослідженні брали участь 115 студентів, з них: 62 юнаки та 53 представниці жіночої статі у віці 16-19 років, які здійснювали тренувально-змагальну діяльність зі спортивних єдиноборств (дзюдо, вільна боротьба) та в спортивних іграх (футбол, баскетбол, гандбол), а також студенти гуманітарних спеціальностей, які не займалися спортивною діяльністю (8 юнаків і 15 дівчат). Кваліфікація спортсменів від I-го розряду до майстра спорту України. Всі учасники дослідження були ознайомлені з метою та процедурою дослідження і дали письмову згоду на його проведення.

Для визначення різних типів агресивності використовували опитувальник Л.Г. Почебут. Обробку кількісних показників проводили за t-критерієм Стьюдента [7]. Відмінність вважалася вірогідною при значимості $p < 0,05$.

Результати дослідження. Вивчаючи типи та ступінь агресивності студентів, що спеціалізуються у спортивних іграх встановлено, що у 18,6 % юнаків спостерігався низький, у 79,1% - середній та у 2,3% – високий ступінь агресивності (рис.1).

Аналіз показників агресивності у дівчат, які спеціалізуються у спортивних іграх, було виявлено, що 10,0% мали низький ступінь прояву агресивності, 79,3 % спортсменок – середній та 10,03% – високий.

Порівнюючи загальний ступінь агресивності між дівчатами та юнаками, що спеціалізуються у спортивних іграх не виявлено вірогідних відмінностей ($p>0,05$) (табл.1). Водночас, оцінюючи прояви різних типів агресивності у спортсменів-ігрових видів спорту різної статі, встановлено, що у жінок статистично більш виражена предметна агресія ($p<0,001$) ніж у чоловіків, на відміну від ступеню прояву вербальної, фізичної, емоційної агресії та самоагресії, де статистичної достовірності між результатами юнаків та дівчат 16-19 років встановлено не було ($p>0,05$).

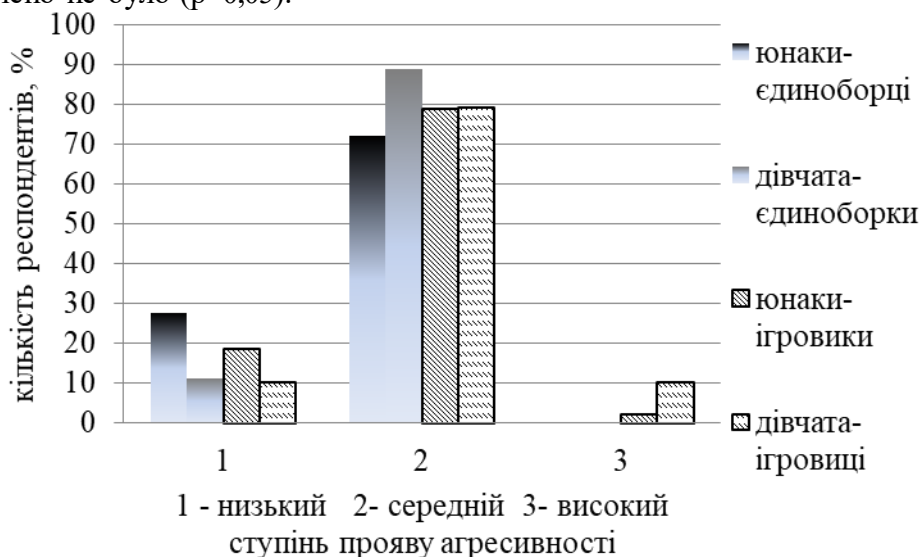

Рис. 1. Особливості прояву агресивності спортсменів різних видів спорту.

Характеризуючи данні спортсменів-єдиноборців встановлено, що 27,7% юнаків мали низький ступінь агресивності та 72,3% - середній. Серед дівчат-борців 88,9% мали середній ступінь прояву агресивності, а 11,1% - низький (див.рис.1).

Слід зазначити, що високого ступеню агресивності не було встановлено в жодній спортсменки або спортсмена, що спеціалізуються у єдиноборствах.

Таблиця 1

Особливості та ступінь прояву різних типів агресивності у спортсменів різної статі

Статистичні показники	Тип та ступінь агресивності ($\bar{X} \pm m$)					Загальний бал агресивності
	ВА	ФА	ПА	ЕА	СА	
Спортсмени ігрових видів спорту						
Чоловіки (n=43)	3,58±0,22*	3,65±0,26	2,51±0,21	2,02±0,17**	2,88±0,27	14,65±0,72*
Жінки (n=29)	4,10±0,32	2,89±0,42**	3,58±0,28	2,62±0,28	3,72±0,34	16,93±1,12
T	1,30	1,51	3,01	1,79	1,91	1,70
p	>0,05	>0,05	<0,001	>0,05	>0,05	>0,05
Спортсмени-єдиноборці						

Чоловіки (n=11)	2,27±0,35*	3,27±0,65	2,45±0,55	1,18±0,28**	2,00±0,40	11,18±0,87*
Жінки (n=9)	3,11±0,54	1,11±0,37**	3,33±0,53	3,00±0,35	4,56±0,73	15,11±1,23
T	1,30	2,89	1,15	4,05	3,07	2,61
p	>0,05	<0,001	>0,05	<0,001	<0,001	<0,05

Примітки: * - наявність достовірності відмінностей між результатами спортсменів-ігровиків та єдиноборців при $p \leq 0,05$; ** - наявність достовірності відмінностей між результатами спортсменів ігрових видів спорту та спортсменів-борців при $p \leq 0,01$.

Загальна агресивність у дівчат, які займаються єдиноборствами, є більшою ніж у юнаків (див.табл.1). Така різниця спостерігається і щодо окремих типів агресивності, а саме: юнаки проявляють більшу ступінь фізичної агресії, у той час як дівчата – емоційної. Водночас, порівнюючи загальний ступінь агресивності дівчат та юнаків, які не причетні до занять спортом встановлено її вищий рівень у представників чоловічої статі (табл. 2). Необхідно також зауважити, що отримана достовірність у відмінностях загальної агресивності більшою мірою стосувалася вербальної агресії, оскільки юнаки мали високий ступінь прояву саме цього типу агресивності. Між іншими типами агресивності вірогідних відмінностей між дівчатами та юнаками, які не причетні до занять спортом не встановлено (див. табл.2).

Аналізуючи ступінь прояву різних типів агресивності студентів у відповідності до їх спортивного амплуа, встановлено, що представниці ігрових видів спорту мають найвищий бал загальної та предметної агресивності у порівнянні із іншими учасниками дослідження (рис.2). Юнаки, які спеціалізуються у спортивних іграх, мають найвищий бал фізичної агресивності.

Таблиця 2

Ступінь прояву різних типів агресивності у студентів, які не займалися спортом, бали

Статистичні показники	Тип та ступінь агресивності ($\bar{X} \pm m$)					Загальний бал агресивності
	ВА	ФА	ПА	ЕА	СА	
Чоловіки (n=8)	5,25±0,07	1,25±0,19	3,25±0,40	2,25±0,15	4,125±0,26	16,12±0,47
Жінки (n=15)	2,60±0,15	1,27±0,11	2,67±0,14	2,13±0,13	3,73±0,25	12,40±1,24
p	<0,001	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	<0,05

Примітки: ВА- вербальна агресивність, ФА – фізична агресивність, ПА - предметна агресивність, ЕА – емоційна агресивність, СА – самоагресивність.

Найменші показники загальної, вербальної, предметної, емоційної агресивності та самоагресії, спостерігалися у юнаків-єдиноборців. У представниць спортивних єдиноборств встановлено найнижчий бал фізичної агресивності, натомість найвищий прояв емоційної агресії та самоагресії.

У юнаків, які не займаються спортом, спостерігався найвищий рівень вербальної агресивності, у порівнянні із іншими учасниками нашого дослідження. Розглядаючи рівень вираженості загальної агресивності студентів в залежності від статі, видно, що серед юнаків більш агресивними є не спортсмени, а найменш агресивними – єдиноборці. Серед дівчат найвищий бал агресивності був зафіксований у спортсменок, які тренуються в ігрових видах спорту, найнижчий – у дівчат, що не є учасниками тренувального процесу.

Аналізуючи типи агресивності та їх ступінь прояву встановлено наступне: вербальна агресивність характерна для юнаків не спортсменів, фізична - домінує у юнаків, що спеціалізуються у спортивних іграх, предметна – у дівчат, що обрали для себе спортивні ігри, емоційна агресивність та самоагресія найбільш притаманна дівчатам, що спеціалізуються у єдиноборствах.

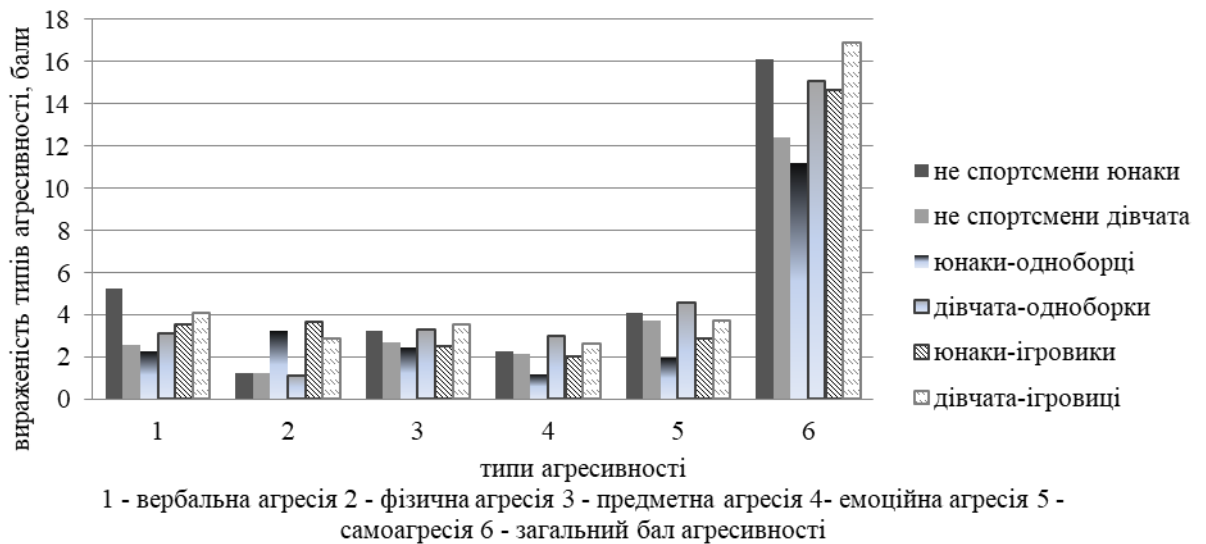

Рис. 2. Прояв агресивності студентів-спортсменів різних видів спорту та не спортсменів.

Дискусія.

Вивченням агресії займаються представники різних наук: біології, соціології, психології, психіатрії і кожна з яких виявляє в цьому феномені фактори, які є специфічними саме для цієї науки. Людська агресивність відноситься до класу явищ, які можуть бути вивчені тільки за допомогою об'єднаних зусиль природничих і соціальних дисциплін, оскільки людина є біопсихосоціальною істотою [3, 5]. Так, в рамках ряду природничих наук (біології, біохімії, нейрофізіології, психогенетики тощо) були зроблені відкриття, що дозволили почати систематичне вивчення глибинних причин агресивної поведінки: її біологічних факторів та їх впливу на поведінку індивіда. Значні успіхи були отримані в результаті знаходження локалізації центрів, які впливають на виникнення і зниження агресивних реакцій; виявлений зв'язок агресивної поведінки з функціонуванням ендокринної системи [цит. по 20].

Розглядаючи отримані дані нашого дослідження, ми можемо підтвердити вже існуючу інформацію про різну форму прояву агресії у жінок та чоловіків, про що вказували раніше в своїх роботах ми [8] та інші автори [3, 5, 11]; та про різний рівень агресивності спортсменів різної спортивної спеціалізації [9, 13, 14, 16, 20, 22, 23].

Наші результати підтверджують результати досліджень Лапій Х.О., Марковець Л.М. [3], які вказують на те, що студентам гуманітарних спеціальностей більш притаманна вербальна агресивність, а рівень фізичної є досить низьким.

Хорошуха М.Ф., Приймаков О.О. [16], Хорошуха М.Ф. [17, 18, 19, 21] у своїх роботах вказували на існування певного зв'язку агресивності спортсменів з їх спортивною спеціалізацією. Отримані нами дані підтверджують це, та розширюють і доповнюють інформацію авторів, оскільки в нашому дослідженні вивчена агресивність спортсменів інших спортивних спеціалізацій.

Інформація про те, що вираженість фізичної агресивності вище у юнаків ніж жінок, а самоагресія більш притаманна жінкам, ніж чоловікам, що вказано у нашому дослідженні, перекликається із результатами роботи Баклицької О.П. [1], яка вказує на досить високі показники почуття провини у студенток та їх неадекватну самооцінку, що може розглядатися як прояви самоагресії. Автор також наголошує на необхідності корекції цих станів, оскільки вони у майбутньому матимуть негативний вплив і на професійну діяльність студентів.

Висновок.

1. Найнижчий загальний рівень агресивності спостерігався у юнаків-єдиноборців, найвищий рівень – у дівчат, що спеціалізуються у спортивних іграх. До того ж, юнаки та дівчата не спортсмени, та дівчата, що спеціалізуються у єдиноборствах, мають значно нижчий ступінь прояву фізичної агресії ніж юнаки та дівчата, що спеціалізуються у спортивних іграх та юнаки-єдиноборці.

Перспективи подальших досліджень ми розглядаємо у розробці методики застосування дихальної гімнастики для регуляції агресивної поведінки спортсменів.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

1. Баклицька ОП. Дослідження проблеми агресивності у студентів вищих навчальних закладів фізкультурно-спортивного профілю. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2018; 3(1):12-7.
2. Дроздова ОЮ, Скок МА. Проблеми агресивної поведінки особистості: навч. посіб. Чернівці: ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка; 2000. 225 с.
3. Кльоц Л., Кльоц Л., Носок Н., Шугай Т. Профілактика агресивної та жорстокої поведінки серед неповнолітніх і молоді. Практична психологія та соціальна робота. 2009; 6: 19–25.
4. Лапій ХО, Марковець ЛМ. Основні форми агресивності і особистісні особливості студентів: динаміка взаємодії. Проблеми сучасної психології. 2009; 6: 379-87.
5. Мицкан Т.С. Агресивна поведінка дітей дошкільного віку: причини виникнення та профілактика: дис. канд. псих. наук. 19.00.07 – вікова і педагогічна психологія. Івано-Франківськ, 2013. 164 с.
6. Мойсеева ОЕ. Психологічний аналіз проблеми агресії. Проблеми сучасної психології. 2010; 7:444-54.
7. Начинская СВ. Спортивная метрология: уч. для студ. учрежд. высшего поф. образования. М.: Академия; 2012. 240 с.
8. Несен ОО, Харченко ЄС. Вплив агресивності баскетболістів на ефективність їх ігрових показників. Фізична культура, спорт та здоров'я. Зб. тез XVII Міжнародної науково-практичної конференції; 2017 грудень 7-8; Харків. Харків: ХДАФК; с.202-5.
9. Несен ОО, Зелененко НО. Гендерні особливості агресивності спортсменів-ігровиків. Спортивні ігри. 2019. 1(11):24–31 URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2543548>
10. Орлов ЮМ. Обида. Вина. Москва: Сайдинг; 2002. 96 с.
11. Партас ИГ, Партас ВО. Анализ личностных качеств спортсменов, занимающихся разными видами спорта. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2005;10:227–30.
12. Ениколопов С, Ерофеева Л, Соковня И. Профілактика агресивних и террористических проявлений у подростков: метод. пособие. М.: Просвещение; 2005. 156 с.
13. Сигал НС, Штих ВА, Александров ЮВ. Агресія в спортивній діяльності. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2014;3(41):86-9. URL:<https://doi.org/10.15391/sns.v.2014-3.017>
14. Томилов ВН. Агрессивность в спорте: социально-биологический аспект. Теория и практика физ.культуры. 1990;10:39-42.
15. Фотуйма О. Индекс агресивності спортсменів різних спеціалізацій. Молода спортивна наука України. 2003;2(3):25-8.
16. Хорошуха МФ, Приймаков ОО. Вплив занять різними видами єдиноборств на формування агресивності юних спортсменів. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2010;(5):357-362.
17. Хорошуха МФ. Вивчення взаємозв'язку між девіантною поведінкою та спрямованістю тренувального процесу юних спортсменів (із результатів ретроспективних спостережень автора). Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2012;3:128-31.
18. Хорошуха МФ. До природи агресивності юних спортсменів 13-16 років, які спеціалізуються у різних видах спорту через призму досліджень цього феномену у їх однолітків–спортсменок (повідомлення четверте). Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2011; 10:96-9.
19. Хорошуха МФ. Особливості впливу тренувальних навантажень різної спрямованості на формування агресивності юних спортсменів. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2007;12: 324-31.
20. Яценко ТС., Глузман АВ., Калашник ИВ, Мелоян АЕ. Агрессия: психодинамическая теория и феноменология. К. : Вища школа. 2010. 271 с.
21. Georgiy Korobechnikov, Wojciech J. Cynarski, Bogdan Mytskan, Myroslav Dutchak, Lesia Korobechnikova, Dymytrii Nikonorov, Olha Borysova, Ivanna Korobechnikova. The Psychophysiological State of Athletes with Different Levels of Aggression. «IDO Movement For Culture». Journal of Martial Arts Anthropology”. 2019; 19 (1S); 62–66. DOI: 10.14589/ido.19.1S.10
22. Mytskan B., Fotujma O. Situational aggression of the sportsman is diagnosed. Sports Involvement in Changing Europe: 2nd Conference of the EASS, may 27-30, 2004, Rzeszów, Poland. Rzeszów, 2004:57-60.

23. Mytskan B., Kurylyuk S., Fotujma A. Physic qualities and their role in the system of psychological training of judoists/Właściwości psychiczne i ich rola w systemie treningu psychologicznego judoków. IDO Ruch dla kultury. Movement for Culture. Rzeszów, 2006; 6: 248–251.

References

1. Baklytska OP. Doslidzhennia problemy ahresyvnosti u studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv fizkulturno-sportyvnoho profilu. Teoretychni i prykladni problemy psykholohii. 2018;3(1): 12-7.
2. Georgiy Korobeynikov, Wojciech J. Cynarski, Bogdan Mytskan, Myroslav Dutchak, Lesia Korobeynikova, Dymytrii Nikonorov, Olha Borysova, Ivanna Korobeinikova. The Psychophysiological State of Athletes with Different Levels of Aggression. «IDO Movement For Culture». Journal of Martial Arts Anthropology”. 2019; 19 (1S); 62–66. DOI: 10.14589/ido.19.1S.10
3. Drozdov OYu, Skok MA. Problemy ahresyvnoi povedinky osobystosti: navch. posibnyk. Chernihiv: ChDPU im. T. H. Shevchenka; 2000. 225 s.
4. Klots L., Klots L., Nosok N., Shuhai T. Profilaktyka ahresyvnoi ta zhorstokoi povedinky sered nepovnotitnikh i molodi. Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. 2009; 6: 19–25.
5. Lapii KhO Markovets LM. Osnovni formy ahresyvnosti i osobystisni osoblyvosti studentiv: dynamika vzaiemodii. Problemy suchasnoi psykholohii. 2009; 6:379 – 87.
6. Mytskan T.S. Ahresyvna povedinka ditei doshkilnoho viku: prychny vynyknennia ta profilaktyka: dys. kand. psykhn. nauk. 19.00.07 – vikova i pedahohichna psykholohiia. Ivano-Frankivsk, 2013. 164 s.
7. Mytskan B. Fotujma O. Situational aggression of the sportsman is diagnosed. Sports Involvement in Changing Europe: 2nd Conference of the EASS, may 27-30, 2004, Rzeszów, Poland. Rzeszów, 2004:57-60.
7. Mytskan B., Kurylyuk S., Fotujma A. Physic qualities and their role in the system of psychological training of judoists/Właściwości psychiczne i ich rola w systemie treningu psychologicznego judoków. IDO Ruch dla kultury. Movement for Culture. Rzeszów, 2006; 6: 248–251.
8. Moiseieva OIe. Psykholohichni analiz problemy ahresii. Problemy suchasnoi psykholohii. 2010;7:444-54.
9. Nachynskaia SV. Sportyvnaia metrolohia: uch. dla stud. uchrezhd. vyssheho pof. obrazovanyia. M.: Akademyia; 2012. 240 s.
10. Nesen OO, Kharchenko YeS. Vplyv ahresyvnosti basketolistiv na efektyvnist yikh ihrovykh pokaznykiv. Fizychna kultura, sport ta zdorovia: Zb. tez XVII Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii; 2017 hrudyn 7-8; Harkiv. Harkiv: HDAFK; s. 202-5.
11. Nesen OO, Zelenenko NO. Henderni osoblyvosti ahresyvnosti sportsmeniv-ihrovykiv. Sportyvni hry. 2019;1(11):24–31.
12. Orlov YuM. Obyda. Vyna. M.: Saidynh; 2002. 96 s.
13. Partas YH, Partas VO. Analiz lychnostnykh kachestv sportsmenov, zanymaiushchysia raznymy vydamy sporta. Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. 2005;10:227–30.
14. Enykolopov S, Erofeeva L, Sokovnia Y. Profylaktyka ahresyvnykh y terrorystycheskykh proiavlenni u podrostkov: metod. posoby. M.: Prosveshchentye; 2005. 156 s.
15. Syhal NS, Shtykh VA, Aleksandrov YuV. Ahresiiia v sportyvni diialnosti. Slobozhanskyi naukovy-sportyvnyi visnyk. 2014;3(41):86-89. URL:<https://doi.org/10.15391/sns.v.2014-3.017>
16. Tomylov VN. Ahresyvnost v sporte: sotsialno-byolohycheskyi aspekt. Teoryia y praktyka fizykultury. 1990;10:39-42.
17. Fotujma O. Indeks ahresyvnosti sportsmeniv riznykh spetsializatsii. Moloda sportyvna nauka Ukrainy. 2003;2(3):25-8.
18. Khoroshukha MF, Pryimakov OO. Vplyv zaniat riznymy vydamy yedynoborstv na formuvannia ahresyvnosti yunykh sportsmeniv. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. 2010;3(5):357-62.
19. Khoroshukha MF. Vyvchennia vzaiemozviazku mizh deviantnoiu povedinkoiu ta spriamovanistiu trenovalnoho protsesu yunykh sportsmeniv (iz rezultativ retrospektyvnykh sposterezhen avtora). Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. 2012;3:128-31.
20. Khoroshukha MF. Do pryrody ahresyvnosti yunykh sportsmeniv 13-16 rokiv, yaki spetsializuiutsia u riznykh vydakh sportu cherez pryzmu doslidzen tsoho fenomenu u yikh odnolitkiv –sportsmenok (povidomlennia chetverte). Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. 2011;10:96-9.
21. Khoroshukha MF. Osoblyvosti vplyvu trenovalnykh navantazhen riznoi spriamovanosti na formuvannia ahresyvnosti yunykh sportsmeniv. Slobozhanskyi naukovy-sportyvnyi visnyk. 2007;12:324-31.
22. Jatsenko TS., Hluzman AV., Kalashnyk YV, Meloian AE. Ahresyia : psykhdynamycheskaia teoryia y fenomenolohiia. K. : Vyscha shkola. 2010. 271 s.

Відомості про авторів:

Несен Олена Олександрівна - к.фіз.вих., доцент кафедри одноборств, фехтування і силових видів спорту ХНПУ імені Г. С. Сковороди (61168, вул. Валентинівська 2, Харків, Україна)
Olena Nesen - Candidate of Science (Physical Education and Sport), Associate Professor of department of Martial Arts, Fencing and Endurance Sports (61168, Valentynivska Street, 2, Kharkiv, Ukraine)
e-mail: helena.nesen@gmail.com ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7473-6673>
0661949140

SEXUAL FEATURES OF MANIFESTATION OF AGGRESSIVENESS IN ATHLETES OF DIFFERENT SPORTS

Кривенцова Ірина Володимирівна - к.п.н., доцент, завідувачка кафедрою одноборств, фехтування і силових видів спорту ХНПУ імені Г. С. Сковороди (61168, вул. Валентинівська 2, Харків, Україна)
Irina Kriventsova - PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Martial Arts, Fencing and Endurance Sports; H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (61168, Valentynivska Street, 2, Kharkiv, Ukraine)
e-mail: kriventsova.ira@ukr.net ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6931-3978>
0677141676

SEXUAL FEATURES OF MANIFESTATION OF AGGRESSIVENESS IN ATHLETES OF DIFFERENT SPORTS

Клименченко Вікторія Григорівна - старший викладач кафедри одноборств, фехтування і силових видів спорту ХНПУ імені Г. С. Сковороди (61168, вул. Валентинівська 2, Харків, Україна)
Victoria Klimenchenko - senior lecturer Department of Martial Arts, Fencing and Endurance Sports; H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (61168, Valentynivska street, 2, Kharkiv, Ukraine).
e-mail: Lubich310@gmail.com ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9431-8172>
0966701600

SEXUAL FEATURES OF MANIFESTATION OF AGGRESSIVENESS IN ATHLETES OF DIFFERENT SPORTS

Огарь Геннадій Олексійович - старший викладач кафедри одноборств, фехтування і силових видів спорту ХНПУ імені Г. С. Сковороди (61168, вул. Валентинівська 2, Харків, Україна)
Gennady Ogar - senior lecturer Department of Martial Arts, Fencing and Endurance Sports; H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (61168, Valentynivska street, 2, Kharkiv, Ukraine).
e-mail: gena.ogar@gmail.com ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2742-7787>
0933740250

SEXUAL FEATURES OF MANIFESTATION OF AGGRESSIVENESS IN ATHLETES OF DIFFERENT SPORTS

Мицкан Тетяна Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (76018, вул.Шевченка 57, м. Івано-Франківськ, Україна)
Mytskan Tetiana – Candidate of Science (Psychology), Associate Professor (Ph. D.), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine) (76018, 57 Shevchenko Street, Ivano-Frankivsk, Ukraine)
e-mail: tania_mytskan@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4164-2961>

SEXUAL FEATURES OF MANIFESTATION OF AGGRESSIVENESS IN ATHLETES OF DIFFERENT SPORTS